

DEMNITATE ȘI LIBERTATE ÎN ASOCIERI DIVERGENTE. SOCIANISMO-TURCISMUL

Ps. drd. Daniel NIȚULESCU

*Director de Misiune Externă, Conferința Muntenia București,
Drd. Facultatea de Istorie, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
danielnitulescu@adventist.ro*

Abstract: Dignity and Freedom in Divergent Associations. Socianismo-Turkism

The aim of this article, apart from the fact that it shows how the exchange of heresies from one religion to another occurs, is to demonstrate that dignity and freedom of expression must be respected even when the orthodoxy of any religion is questioned. This historical journey puts us face to face, on the one hand with the „heresy transfer”, on the other hand with what can be beneficial from this transfer. To a certain extent this „transfer” was made under the emblem of the decartian thinking of „dubito ergo sum, cogito ergo sum”. Doubt is as healthy as spices. It is beneficial because it stimulates critical thinking. Used in exaggerated proportions it can disorient us existentially. Axiological change is auspicious at times, but the removal of the fundamental landmarks can be equal to the spiritual and moral extinction. In any case, religious freedom remains the best solution for such a heterogeneous world.

Keywords: dignity, liberty, heresies, Enlightenment, Islam, radical Protestants, Trinity, Socianismo-Turkism

---

Socianismo-turcismul. Introducere

Antitrinitarienii au încercat să stabilească o genealogie diacronică de la creștinismul ebionit, prin Islam, sistem religios care a păstrat ideea monoteistă, și până în prezent. „Transferul de erezii” sau a ortodoxiei musulmane, care este o mare erezie pentru alte religii, dinspre Islam spre Iluminismul european radical, a fost una dintre mișcările foarte

interesante. Mișcarea antitrinitariană, care a apărut la jumătatea secolului al XVI-lea l-a avut ca mentor pe italianul Fausto Sozzini. Această mișcare se va transforma, în secolul al XVII-lea, în unitarianism și, în teologie liberală, în secolele XVIII-XIX. Martin Mulsow argumentează că este mai mult decât o afinitate între cele două sisteme de gândire, există chiar și un transfer dogmatic. Socianismul a fost în realitate precursorul Iluminismului și al Iluminismului radical. Tot ce pare ilogic în învățăturile biblice și este opus rațiunii, nu poate fi acceptat, învățăturile lui Iisus cu privire la iubire sunt interpretate în nota toleranței religioase, trăsături care vor defini Iluminismul secolului al XVIII-lea. Mulsow observă conexiuni între socianiști ca Andreas Wissowatius, Samuel Przytkowski și Samuel Crell, și celebri iluminiști John Locke, Jean Le Clerc, Philipp van Limborch, și chiar Isaac Newton și William Whiston. Tranziția s-a făcut dinspre polemicile musulmane anti-creștine spre mișcarea iluministă. În această perioadă a „transferului monoteistic al ereziei” se întesesc scrierile iudaice anti-trinitariene și cele musulmane.

Reconstrucția succesiunii istorice și dogmatice

Este și o problemă de reconstrucție a succesiunii istorice a mișcărilor religioase: iudaism, creștinism, Islam, socianism, Iluminism.¹ Polemiștii au recunoscut încă de la început paralelismul izbitor între socianism și Islam. Au folosit antitrinitarieni modelul islamic? Miguel Servet este considerat a fi părintele antitrinitarianismului. Acesta provenea din Spania unde exista o puternică comunitate de maroni. În *Errore Trinității (De trinitatis erroribus; 1531)*, el citează de mai multe ori din Coran. În principala operă *Restituirea Creștinismului (Restitutio Christianismi; 1553)*, el citează mai ales sursele 3, 4, și 5 din traducerea medievală a Coranului lui Robert Ketton (1143). Chiar dacă influențele musulmane din scrierile sale sunt marginale, Calvin a folosit aceste argumente împotriva lui Servet atunci când l-a condamnat la moarte. Se pare că Servet a fost influențat mai mult de exegeza erasmiană. Sub forma întrebării: „A fost Servetus un călător și un propovăduitor al Islamului?”², Bonnington încercă să-și clarifice sieși, în primul rând, dacă unitarianul spaniol a

1 Leslie C. Tihany, „Islam and the Eastern Frontiers of Reformed Protestantism”, *Reformed Review*, vol. 29, nr. 1, 1 (oct. 1975): 554.

2 Bonnington Stuart, „Calvin and Islam”, *Reformed Theological Review*, 68.2 (2009).

fost adeptul Islamului. Negarea divinității lui Iisus, a Trinității, dar și a pedobaptismului (botezul pruncilor), apartenența acestuia la un arbore genealogic evreiesc și la o cultură islamică în care a fost crescut, prezența unor ecouri doctrinare islamice în teologia lui Servetus, „simțite” de unii teologi musulmani, nu sunt argumente suficiente pentru a demonstra că medicul spaniol se convertise la Islam. De exemplu, negarea pedobaptismului este specifică anabaptismului, fără să aibă vreo legătură cu Islamul. Doctrinile susținute de Servetus reprezintă mai degrabă un sincretism religios. Predicatorul unitarian, disimulat sub imaginea creștinului zelos, căuta, prin dogmele pe care le disemina, punți comune cu Islamul și Iudaismul, în speranța că religia creștină va deveni mai „digerabilă”.

Este demn de menționat faptul că vederile antitrinitariene s-au dezvoltat după moartea lui Servet în acele țări în care controlul ortodoxiei protestante a fost slăbit de atacurile otomane. Acesta este cazul Ungariei, Poloniei și Transilvaniei. Spre pildă, doi antitrinitarieni influenți de la curtea lui Sigismund, Ferenc David și Giorgio Biandrata, au trecut în revistă acele marginale referințe ale lui Servet la Coran și au ajuns la concluzia că există o legătură certă cu credința musulmană.³ Din dorința de a îmbina utilul cu plăcutul, teologia cu geopolitica, teologul unitarian Adam Neuser a trimis o scrisoare sultanului din Constantinopol, în 1570: „Sunt ferm convins că retragerea mea din mijlocul creștinilor idolatri va influența multe persoane să îmbrățișeze credința și religia voastră, din moment ce mai mulți dintre cei mai nobili și cei mai onorabili sunt în asentimentul meu, de aceea țin să vă informez personal Maiestate.”⁴ Acest turcofil convins îi cere sultanului să cucerească Germania, oferindu-i asigurări că se vor putea baza pe susținerea unitarienilor. Dorința lui era să deschidă o tipografie pe teritoriul Imperiului Otoman, de unde să disemineze literatură anti-creștină, care să distrugă conceptul Trinității. Autoritățile otomane i-au interzis deschiderea unei astfel de tiparnițe, sub motivul că o singură carte este suficientă pentru salvarea omenirii – Coranul⁵ În mai multe biserici protestante se deghizează cu nume false pentru a putea predica *in cognito* „adevărurile” revelate. Această postură

3 Martin Mulsow. „Socianism, islam and the radical uses of arabic scholarship”, *Al-Qanṭara*, XXXI, 2, julio-diciembre (2010): 557.

4 Burchill, C.J. *Bibliotheca Dissidentium, Tome XI: The Heidelberg Antitrinitarians* (Baden, 1989), 215.

5 Alexander Sandor Unghvary. *The Hungary Protestant Reformation in the Sixteenth Century Under the Ottoman Impact* (Toronto: Edwin Mellen Press, 1989), 338.

de agent sub acoperire nu pare a avea vreo legătură cu religia adevărată. Ai impresia că urmărești un film polițist de acțiune, în care personajele principale sunt Paleologus și Neuser sub acoperire. Și culmea, fiecare încearcă să-l convertească pe celălalt! Neuser și prietenii săi au profitat de vizita solului Kaspar Beke în Speyer ca pe o oportunitate perfectă de a stabili contacte cu antitrinitarieni maghiari. Coalizarea cu inamicul era considerată înaltă trădare. În acest context apare sintagma „calvino-turcismul” și „papismo-turcismul”. Scrisoarea găsită în casa acestuia a scandalizat atât de tare încât a trebuit să se convertească la Islam și să se refugieze în Istanbul. În timpul războiului de 30 de ani s-au ridicat unii „profeți” care proclamau iminenta cădere a Romei sub jugul otoman. Deși Sozzini, din cauza imaginii pe care ar fi primit-o și a consecințelor care decurg de aici, s-a ferit să se asocieze cu Islamul, Neuser a reușit nașterea sintagmei „socianismo-turcismul”. În Transilvania, Peter Melius avertiza în 1568 cu privire la antitrinitarieni care predică „un Hristos al turcilor”. Unitarieni erau deja acuzați de pactizare cu dușmanul. Teologul Johann Heinrich Hottinger, de la prestigioasa universitate din Leiden, publica în 1660 titlul *Istoria orientalilor* (*Historia orientalis*), în care explica similitudinile dintre Islam și socianism „acele învățături care au venit din abisul vechilor antitrinitarieni și au pavat Islamului o cale spre granițele Europei”. El a vrut să demonstreze sintetizând învățăturile lui Mahomed că „un ou seamănă mai mult cu altul și un lapte cu altul decât majoritatea învățăturilor celor două religii”. Hottinger, folosind ca surse mai multe manuscrise originale, a redus învățăturile celor două religii la cinci puncte esențiale:

1. Ambele învață că religia este o comunitate
2. Vechiul Testament a fost corupt de evrei, în timp ce din Noul Testament au preluat doar ce le-a servit cauzei lor.
3. Socianismul este parțial de acord cu Islamul. Hottinger îi consideră mai vinovați pe creștinii eretici decât pe musulmani și ne oferă exemplul necredinței lor în miracole, spre deosebire de musulmani care le acceptă.
4. Este mai mult decât evident că socianismul a împrumutat grosier argumente musulmane, pe care le-au folosit împotriva Trinității.
5. Argumentele de bază cu privire la revelația divină sunt incomplete și distorsionate.⁶

⁶ Martin Mulrow. „Socianism, Islam and the radical uses of arabic scholarship”, *AL-QANṬARA*, XXXI, 2, julio-diciembre (2010): 561.

Mathurin Veyssi re La Croze (*Reflec ii istorice  i critici asupra mahomedanismului  i socianismului – Réflexions historiques et critiques sur le mahhom tisme et socinianisme* (1707) a fost criticat de oponentul său Johann Heinrich Oelven, care s-a referit la aprecierile făcute Islamului ca fiind *Der turbanisierte Socinianer* („socianismul – purtătorul de turban”). La Croze îl atacă pe Hottinger deoarece folose te documente nestoriene ca să aprecieze toleran a religioasă oferită de Islam  i sistemul lor etic. De i paralelismul dintre Islam  i socianism este sus inut cu anumite manuscrise arabe, nu poate fi echivalat cu o teorie istorică. Reforma (Reforma Radicală) a reprezentat momentul na terii criticii istorico-teologice (biblice), care a distrus într-o oarecare măsură imaginea tradi ional  a Bisericii  i a doctrinei.  n *Cunoa terea lui Dumnezeu Tatăl, Fiul  i Duhul Sf nt – Dei Patris Fili et Spiritus Sanctus cognitione*, Biandrata  i David au menționat Islamul, pentru prima dată, în contextul unei scurte istorii a antitrinitarianismului.⁷ Potrivit acestora, din cauza dogmei trinitare, Estul a fost cucerit de musulmani. Din acela i considerent teologic, evreii au respins cre tinismul. Joachim of Fiore s-a revoltat în secolul al XII-lea împotriva autoritaților telogice din cauza victoriei Islamului. Panteonul revoltei a fost completat de Erasmus, Juan de Vald s, Bernardino, Ochino, Lelio Sozzini. A durat ceva timp p n  c nd socianismul lui Sozzini, care era concentrat pe interpretarea biblică „Sola Scriptura”, să adopte interpretarea istorico-ra ional  a Bibliei, cum a fost cazul lui Daniel Zwicker în secolul al XVII-lea. Teologii sociani ti au arătat că Mahomed a crezut în Iisus – „Fiul lui Dumnezeu”, însă la fel ca arienii, Mahomed îl privea pe Iisus ca pe cea mai sublimă  i perfectă fiin   umană. Conform tradi iei promovate de Ioan de Damasc, Mahomed a fost ucenicul călugărului cre tin arian Bahira. Deci, tradi ia medievală îl privea pe Mahomed ca pe ucenicul lui Arie, astfel conect ndu-se istoric  i teologic lumea musulmană cu cea cre tin , socianismul  i unitarianismul cu Islamul. Observăm c teva tangen e teologice, însă se pare că primează nevoia de sus inere și legitimare reciprocă. Antitrinitarianismul a apărut ca erezie cu c teva secole în urma na terii lui Mahomed, a adar aceasta erezie nu este marca Islamului. Doctrina ariană  i-a pus amprenta în mod special asupra Iluminismului radical din Anglia.  n lucrarea sa clandestină *O istorie a ridicării  i progresului – An Account of the Rise and Progress* (1671), Henry Stubbe scria că religia lui Mahomed este esen ialmente fondată

---

7 *Ibid.*, 565.

pe doctrina creștinilor nazarineni și arieni.⁸ În Evul Mediu acuzațiile de plagiat religios erau la ordinea zilei. Muslumanii îi acuzau pe evrei și pe creștini că au corupt Biblia. Creștinii îi acuzau pe evrei că au corupt Coranul. Mai mult, creștinii erau acuzați de coruperea Coranului. Doar după ce analizezi fenomenul coruperii narative, poți să îți dai seama că musulmanii și radicalii și-au creat o platformă sincretică, din diferite surse de inspirație, pe care ulterior și-au însușit-o. Coranul era privit ca un amestec între creștinism, iudaism și componente originale, o restaurare a credinței lui Avraam, care a fost coruptă de evrei. Hackspan declară în 1644 despre Coran că este o carte parțial revelată și în parte coruptă. Potrivit legendei, Mahomed avea un slujitor evreu și unul călugăr creștin, pe nume Sergius, cunoscut și sub pseudonimul de Bahira. Willhem Hendrik Vorst, un german cu înclinații socianiste, era convins că pasajele din Coran care exprimă o atitudine pozitivă față de persoana lui Iisus au fost introduse ulterior de arabii creștini. Antitrinitarienii erau foarte interesați de a menține imaginea unui monoteism islamic pur, chiar dacă asta însemna să arunce în joc ipotezele unor falsuri. Foarte important pentru ei era cercetarea primelor manuscrise ale Noului Testament, și mai ales ale prologului din Evanghelia după Ioan, care „atestau” că dovezile trinitarienilor sunt spulberate chiar de așa-zisele argumente (logos). Chiar Adam Neuser, în timp ce își petrecea zilele prin Constantinopol ca un cavaler, începuse să cerceteze manuscrise vechi ale Noului Testament, pe care le-a trimis adeptilor lui din Transilvania. Ei vroiau să realizeze o nouă traducere a Noului Testament, în care dovezile unitarianismului să fie evidente. Deci, din dorința de legitimare a propriei religii apare studiul istorico-critic al Islamului, dar și înfrățirea conjuncturală și artificială, de cele mai multe ori a socianismului și Islamului, sub auspiciile sintagmei „socianismo-turcism”. Această solidaritate s-a extins către zona diplomatio-militară atunci când, la început de secol XVII, antitrinitarienii din Vest au înmănat unei diplomații musulmane, conduse de Ahmed ben Abdala, o scrisoare în care cereau o alianță explicită între socianistii din Occident și mahomedanii din Orient. Mai mult, ei cereau corectarea surei 4,156, în care se spune că Iisus nu a murit pe o cruce, cu mențiunea că acest verset este o adăogire coruptă târzie.⁹ Noël Aubert de Versé, autorul hughenot al scrisorii, este

8 Leslie C. Tihany, „Islam and the Eastern Frontiers of Reformed Protestantism”, *Reformed Review*, vol. 29, nr. 1, 1 (oct. 1975): 568.

9 Martin Mulsow, „Socianism, islam and the radical uses of arabic scholarship”, *AL-QANṬARA*, XXXI, 2, julio-diciembre (2010): 572.

de părere că evreii au corupt sensul morții lui Iisus din Coran, ca o asigurare că nu va pătrunde creștinismul din nou pe aceste meleaguri islamice. Ei au introdus o divergență teologică ca să-i separe pe creștini de musulmani. Este vremea când acuzațiile au curs în toate direcțiile.

„Când evreii, dintre care pe unii i-a folosit chiar Mahomed pe când era în viață, au văzut că învățăturile finale erau acceptate de toți oamenii, atât de cei care aveau să devină musulmani cât și de către evrei, și că îi va aduce chiar și pe creștini sub steagul Islamului, ei au fost profund răniți și au corupt astfel textul Coranului cu aceste povești absurde. În acest fel l-au transformat ei pe Mahomed în țapul ispășitor.” Evreii au aruncat oprobiul asupra lui Mahomed tocmai pentru a preîntâmpina o răspândire pură a non-trinitarianismului creștin. Totuși, aceste speculații nu sunt dovedite, Aubert necitind în arabă, ci doar preluând anumite rumori relativ izolate cu privire la Islam. El interpretează interpretările medievale bazate pe traducerea *Cribratio Alkorani* (1461) a lui Nicolas de Cusa¹⁰, aflându-se sub influența vederilor antitrinitariene ale lui Lelio Sozini. Acești autori își doreau ca religia mahomedană și Coranul să fie cât mai acurate și mai fidele tezelor sale, pentru a le valida istoric. Tezele lor proveneau astfel pe descendența ariano-islamică. Pare mai degrabă o coincidență istorică decât o manifestare a aceleiași surse de inspirație. Observăm că există un schimb complex de informații (doctrine) între creștini, evrei și musulmani. Polemiștii evrei și cei islamici anticreștini și-au susținut argumentele cu teze socianiste și din gândirea scolastico-logică occidentală, înainte ca scrierile lor să devină surse inspirate antitrinitariene. S-a creat astfel o dependență reciprocă de legitimare între radicalii și dizidenții Europei și orientali. Adevărul este că Islamul și Coranul au avut nevoie să se legitimeze pe baza unei continuități biblice. Așa au început să curgă poveștile despre Pavel, care a deturnat sensul mesianității și Divinității Domnului, și cei patru apostoli ai săi: Iacov, Nestorie, Melcun și „cel credincios”. Dintre cei patru „cel credincios” a fost Mahomed care l-a descoperit pe Dumnezeu și pe Iisus în adevărata lor lumină. Sau povestea celor trei apostoli ai lui Pavel, pe care acesta i-a învățat diferite istorii ale creștinismului, și, ca urmare, fiecare dintre ei s-a luptat să-și impună propria versiune. Pentru unii critici ca La Croze, Mahomed considera că Trinitatea este alcătuită din Tatăl, Iisus și Maria, inspirându-se din secta lui Coliridian, care se închina preponderent Mariei. Inspirații de origine

¹⁰ *Ibid.*, 575.

ebionită, nestoriană, nazarineană îi sunt atribuite lui Mahomed. Contemporani cu Mahomed, ei s-au retras din cauza persecuției din Arabia și Persia. Pentru ei „Duhul Sfânt era mama Lui, care l-a transportat pe Muntele Tabor”.¹¹ Este evidentă inspirația de origine creștină, eretică și iudaică, ambele populații existând în nordul Mesopotamiei.

Concluzie

Genealogia iudaică, creștină (eretică), islamică, unitariană contemporană a creat o imagine complet nouă a istoriei religioase care a oscilat și emers dinspre unitarianism spre deism și ateism. Indiferent ce trasee au marcat deismul și ateismul în istoria gândirii, demnitatea umană și libertatea de opinie trebuie respectate. Că ne place sau nu axiologia cuiva.

Bibliografie

- Bonnington, Stuart. „Calvin and Islam”, *Reformed Theological Review*, The 68.2, 2009.
- Burchill, C.J. *Bibliotheca Dissidentium*, Tome XI: The Heidelberg Antitrinitarians (Baden, 1989), 215.
- Mulsow, Martin. „Socianism, islam and the radical uses of arabic scholarship.”, *AL-QANȚARA*, XXXI, 2, julio-diciembre 2010.
- Tihany, Leslie C. „Islam and the Eastern Frontiers of Reformed Protestantism”, *Reformed Review*, vol. 29. nr. 1, 1 oct. 1975.
- Unghvary, Alexander Șandor. *The Hungarian Protestant Reformation in the XVI-th under Ottoman Impact. The Reformed Mission Among the Eastern Orthodox Roumanians in Hungary*. Toronto: Edwin Mellen Press, 1989.

---

11 Martin Mulsow. „Socianism, islam and the radical uses of arabic scholarship.”, *AL-QANȚARA*, XXXI, 2, julio-diciembre (2010): 582.